

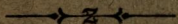
Ан. Т. Златъ

Николай Райновъ

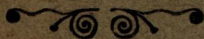
УЧИТЕЛЪТЪ

като

ХУДОЖНИКЪ

Беседа държана на педагогическата конференция,
уредена отъ Пловдивското класно учителско
дружество на 12—15 IV. 1925 год.

ПЛОВДИВЪ

Търговска печатница 1925—№ 59.

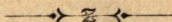
Николай Райновъ

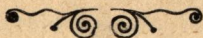
УЧИТЕЛТЪ

като

ХУДОЖНИКЪ

Беседа държана на педагогическата конференция,
уредена отъ Пловдивското класно учителско
дружество на 12—15 IV. 1925 год.

ПЛОВДИВЪ
Търговска печатница 1925—№ 59.

Най-добритѣ представители на човѣшката преценка — философи, историци, художници и поети — сж схващали изкуството като откровение. Но що се открива на човѣка въ художествената творба? Накжде води художникътъ неговитѣ стѣпки? Какво е това откровение? Откровението предполага тайна, загадка, дълбочина, бездна. Въ какви пропасти тласка изкуството човѣка, за да извлѣче той отъ тамъ неocenими съкровища? Какви загадки му разтѣлява?

Художествената творба насочва силитѣ на своето влияние къмъ човѣшкото сърце. Изкуството действува преди всичко на чувството. И по тоя пѣтъ именно то кара човѣка да прониква въ дълбочинитѣ на битието, скрити отъ човѣшкия духъ. Художникътъ разкрива чрезъ творбата си своето чувство за свѣта; той сочи чрезъ сѣтивни образи, напоени съ лична преживѣлица, сжщината на нѣщата, както му се е открила тя въ мига на вдъхновението; той предлага на зрителовото внимание невидимия скелетъ на вселенната, по който се лѣятъ и отъ койго отпадатъ гиздавитѣ преходни форми на сжществуването; той изразява своитѣ трепети предъ великото невидимо, което блика чрезъ явленията на живота; той се мъчи да ни покаже пѣтищата на това неуморно начало, чиято видима картина е свѣтътъ. Художникътъ е една втора природа, която твори, като използва по свой начинъ градивото, що заема отъ обективната природа; можемъ да речемъ дори—той е създателъ

на особена вселенна, която населява съ приказни сжщества, дето ставатъ особни нѣща, дето невѣроятното е досущъ естествено и дето слънцето прѣска лжчи съ милионъ цвѣтове.

Но самата художествена творба не дава разрешение на вѣчнитѣ въпроси: тя не разкрива още тайната на свѣта. Тя ни само говори за душевната борба на твореца - човѣкъ на пжть къмъ това разкриване на тайнитѣ; тя ни дава преживѣлицитѣ на оногова, който може да е получилъ откровението, но не знае съ какви думи да се обърне къмъ насъ, тъй като плодътъ на неговия духовенъ опитъ не може да се изрази съ думи: той е нѣщо извънсѣтивно. За да се завърши дѣлото на откровението, потрѣбно е и нашето участие. Нужно е вжтрешно творчество и отъ страна на зрителя, чрезъ което става възприемлива художествената творба. Азъ самъ, когато гледамъ картината или чета поемата, трѣбва да се откъсна отъ всичко друго, за да ѝ се отдамъ съ цѣлата си душа, да я преживѣя, да проникна до сетнитѣ ѝ дълбини. Чрезъ това именно творчество азъ ще направя възможно дѣлото на откровението.

Не е ли поразително странното сходство между работата на художника и тая на учителя? Не е ли за детето учителската дума сжщинско откровение? И не е ли, въ сжщностъ, дѣлото на това откровение двойна работа, изискваща участие и отъ страна на детето и отъ страна на учителя? Не е ли наложително за тогова, който е въ представата на детето първиятъ художникъ, първиятъ философъ, първиятъ ученъ—да привлече неговото

внимание съ изяществото на израза—сжщо тъй, както живописецътъ подмамва очитѣ на зрителя съ хубавитѣ петна, хармоничнитѣ багри и кръшнитѣ линии, за да накара тия зрители да се вживѣятъ въ неговата творба? Нѣма ли и за учителя възможность — да бжде художникъ?

Спомнете си първия трепетъ, който сте изпитали, когато учителятъ ви е прочелъ нѣкое разказче, стихотворение или приказка — или ви е показалъ нѣкоя картина. Тогава предъ васъ се е открилъ наистина новъ свѣтъ — вие сте го видѣли такъвъ, какъвто ви сж го изобразили думитѣ на учителя. Или отсетне, въ гимназията, когато ви се е случило да ви преподава учитель, който умѣе да разказва увлѣкателно, който се цѣлъ забравя въ своя урокъ. Не прилича ли тоя трепетъ на възторга, що сте изпитали въ нѣкоя изложба, когато сте гледали майсторски изписана картина? Кое поражда у васъ подобенъ трепетъ? — Единството, що свързва дадено значително съдържание съ съответенъ художественъ изразъ. Тъкмо това единство, когато се постигне, прави отъ учителя художникъ.

Може да ми възразите: „Но кжде е това *значително* съдържание? И подхожда ли художественитѣ изразъ къмъ уроцитѣ за Нютоновия биномъ, амебата, Питагоровата теорема, братята Гракхи, Торичелевата празнина, водораслитѣ, слънчевото затъмнение или таблицата на елементитѣ?“ — Докато детето не почувствува, че уроцитѣ се преподаватъ по дългъ, додето не забележи у своя учитель пресита и досада, додето го не запла-

шатъ съ слаба бележка, сиречъ — до дето въ съзнанието му лежи убеждението, че преподаването върви искрено, за него всѣко съдържание е значително. А когато казвамъ, че уроцитѣ трѣбва да се обличатъ въ привлѣкателна форма, азъ нѣмамъ предъ видъ арабскитѣ алгебри, които сж писани въ стихове, нито пъкъ мисля, че за угода на израза трѣбва да се понижава учебното съдържание, додето вземе характеръ на маловаженъ разказъ или басня.

Онова, което изкуството влага въ рѣцетѣ на учителя като помощъ при неговата работа, има характеръ или на средство или на похватъ. Въ първия типъ случаи формата и съдържанието сж едно, а въ втория изкуството влияе само върху формата. Да разгледаме тия случаи, за да видимъ достатъчно ли е за работата на учителя онова, що му предлага изкуството.

Въ първия случай учителътъ е самъ художникъ: той твори предъ ученицитѣ, твори заедно съ тѣхъ, па учи и тѣхъ да творятъ. А въ втория той е разпространителъ на научния опитъ, популяризаторъ на онова, що е установило научното и философско знание, тълкувателъ на приетитѣ истини. Работата му се свежда до дълга — да намери най-пригоденъ и достъпенъ изразъ на тия истини. Въ основното училище учителътъ върши и дветѣ работи, затова дѣлото му е по-трудно; въ прогимназията и гимназията дветѣ работи сж раздѣлени.

Съ непосредствени данни отъ областта на изкуството учителътъ борави при тѣй нареченитѣ

технически предмети. Когато преподава рисуване и моделиране, той учи детето да вижда и предава линиитѣ, формитѣ и съразмѣрноститѣ на предметитѣ, тѣхнитѣ цвѣтове и строежа имъ, типичното у тѣхъ, най-сжщественитѣ имъ белези; той развива у детето вѣрно око и сигурна ржка, тласка го къмъ наблюдение и сравнение, подбужда къмъ работа въображението му. Той го приближава до свѣта, като го кара по незабелезанъ начинъ да открива най-характерното и най-значителното у предметитѣ. Целта на учителя не е да направи детето художникъ: за това е рано, за това има други училища. Той трѣбва само да му преподаде чрезъ уроцитѣ по рисуване и моделиране два нови езика, две сигурни средства за сношение съ хората — толкова сигурни, колкото сж нашитѣ букви, стенографскитѣ знаци или азбуката на Морзе. Днесъ вече оня; който не умѣе сносно да рисува и моделира, остава все по-назадъ, въ каквата област и да избие: питайте майката, която не може да нарисува на детето си конче, — физика, който не умѣе да начъртае схемата на телефона, дърводѣлца, който не знае да ви моделира или скицира единъ мобилъ, — археолога, който не смогва да нахвърля рисунки къмъ своята статия, — естествоника, комуто не иде отъ ржка да нарисува диаграма на цвѣта.

Съ ржчната работа учительтъ увежда децата въ областта на приложнитѣ изкуства; като почне отъ прости работи съ конци, книжки, телчета, клечки, пръчици, картонъ и канапчета, той може незабелезано да стигне до везба, подвързия, пле-

тене съ телъ, кошничарство, дърводѣлство, плетене мрежи, картонажъ и други. Тия занятия не само развиватъ у детето усѣта къмъ форма, съразмѣрностъ и хармония, ами пробуждатъ у него и строителната способностъ, като го каратъ да опознае свойствата на ония материали, съ които ще се среща всѣкидневно въ практическия животъ. Вънъ отъ това, у него се развива и здравиятъ вкусъ който му подсказва, какъ да построи съ най-прости и пестовни средства искания предметъ, като го направи едновременно и здравъ, и изященъ, и удобенъ, и траенъ.

При гимнастиката се гони сжщо не една цель. Онова, което дава художественъ обликъ на гимнастичнитѣ упражнения, е здравето чувство за ритъмъ; тъй тѣ сж първа стѣпка къмъ танца и балета (не говоря за танцитѣ по вечеринки и балове, защото тѣ сж чисто недоразумение, а за танца като изкуство). Вънъ отъ това, гимнастиката приучва детето къмъ самообладание, като го прави постепенно господарь на своитѣ движения. Найсетне, чисто хигиеничнитѣ съображения—да се даде пълно и хармонично развитие на тѣлото — сжщо не сж въ противоречие съ естетичнитѣ изисквания за хубаво и съразмѣрно тѣло. Както рисуването не създава отъ децата художници, така и пѣнието не създава пѣвци. Но то имъ разкрива още единъ новъ свѣтъ: тоя на звучитѣ, като имъ предава още единъ отъ езицитѣ на човѣшкото чувство—езика на мелодията. Детето, което слуша музика и пѣсенъ и самѣ свири или пѣе, става внимателно къмъ тоноветѣ въ природата; то много

по-пълно и по-многогранно преживява отъ своето глухо-нѣмо другарче. Ако у него се развие музикалниятъ слухъ, сиречъ способността върно да чува и добре да предава чутото, то не само ще вземе повече отъ живота, не само ще разшири областта на своя духовенъ интересъ, ами ще добие и повече средства за изразъ. Вънъ отъ това, съ развитъ гласъ то ще говори и чете съвсемъ инакъ: едно предимство, което никой не ще отрече, стига да е почувствувалъ самичкъ липсата му.

Искамъ да привлѣка вниманието ви върху единъ фактъ, който се помжчихъ да изтъкна въ тоя кжсъ прегледъ: техническиѣ предмети, при чието преподаване учителтъ се проявява прѣко като художникъ, иматъ две страни. Преди всичко, съ тия занятия ученикътъ навлиза въ редица области на изкуството и самъ начева да твори, да изпитва радостта, че се е борилъ съ веществото и го е победилъ, — възторга, че самъ е успѣлъ да създаде нѣщо, да въплѣти въ шѣпа вещество оня чаръ на хубостта, който е билъ достъпенъ на малката му и неопитна душа. Но има и друго: редомъ съ тая чисто естетична работа се върши и педагогичната: детето се учи да вижда и предава форми, линии, цвѣтове, съчетания; — да чува мелодия, да схваща и предава звуци, да чувствува ритъмъ и да подчинява движенията си на опредѣлена мѣрка.

Естетичната работа, значи, не върви сама. И тъй като целта на основното и срѣдно училище не е да създава художници, изкуството е тамъ

средство. Ако погледнемъ на въпроса тъй, не трѣбва ли да се запитаме, защо помощта на изкуството да се ограничава само въ обсъга на техническитѣ предмети? Не може ли да се подири неговата помощъ и другаде? Не само може, а и трѣбва.

Тъй стои работата съ български езикъ и литература, преди всичко. Тукъ иде на помощъ изразителното четене. Това средство нѣма да създаде нито актьори, нито оратори, но то е по-трѣбно, защото услугата му е незамѣнима. Ония стихове, разкази, пѣсни, приказки и откъслечи отъ повести и романи, които биватъ прочетени на ученика ако не художествено, поне изразително, никога не ще излѣзатъ отъ паметта му. А не се иска извънреденъ трудъ отъ учителя, за да се запознае съ главнитѣ правила на логичното и тонично ударение, както и съ ония похвати, при чиято помощъ неговото четене ще бѣде колоритно, релефно, изразително. Доста е—да поработи съ книжката на Н. Станевъ, озаглавена „Изразително четене“ (Пловдивъ, издание и печатъ на Хр. Г. Дановъ, 1893 год.). Разбира се, работата не трѣбва да се ограничава само съ проява на учителя, а да засегне и ученицитѣ. Поне въ първоначалното училище и въ прогимназията това би могло да става; дори и въ гимназията ми се струва, че не е досущъ невъзможно, ако ученицитѣ отдѣляха отъ свободното си време. Желанието на детето да се прояви би могло да се насърчи въ тая посока много по-разумно, отколкото въ други, които често нѣматъ нищо общо ни съ обучението, ни съ възпитанието.

Но има една страна въ преподаването на бащинъ езикъ, която отваря на учителя прѣко вратитѣ на художественото влияние: думата ми е за съчиненията. При сръчно подхваната работа, съчиненията биха били любима работа на ученицитѣ. Тѣ имъ даватъ свобода и възможность да изразяватъ не само мислитѣ, а и чувствата и настроенята си. Тукъ трѣбва да имъ се притече на помощъ учителтъ. Още отъ основното училище, когато детето получава порчка да разкаже, какъ е прекарало Коледа или Великденъ, та до последния класъ, когато юношата се види задълженъ да развие историко-литературна тема, трѣбва да се бди надъ езика му съ такава грижа, съ каквата се подлага на провѣрка истинността на изказанитѣ въ съчинението мисли. Езикътъ трѣбва да бжде не само правилень, чистъ и стегнатъ, безъ чуждици и провинциализми, а още и изразителень, богатъ съ български изрази, устремень къмъ художествена простота и нагледность. Какъ да се постигне това? Като се държи детето винаги близо до творцитѣ на нашия езикъ: народътъ и добритѣ писатели. Да му се четатъ народни пѣсни, приказки, пословици, да се крепи у него интересъ къмъ майсторитѣ на нашата художествена речъ: Ботевъ, Вазовъ, Величковъ, Страшимировъ, Веселинъ, Елинъ Пелинъ, Славейковѣи, Яворовъ, Дебеляновъ, Лилиевъ, Йовковъ, Рейчевъ и други. Самъ учителтъ, следъ като се изпълни дадена задавка, би можалъ да прочете нѣколко съчинения (най-доброто, най-лошото и едно-две сръдни), да ги прецени ведно съ ученицитѣ и да посочи, кжде

какъ би трѣбвало писачътъ да се изрази, какъ е по-добре да разположи мислитѣ си, че да поличи планъ въ работата, какви недостатѣци трѣбва да се избѣгватъ. А добре би било, като слезе до равнището на своя ученикъ, и самъ да развие темата — както мисли, че би трѣбвало да я развие ученикътъ. Съ това, разбира се, ученицитѣ не ще се приготвятъ за писатели, но ще обикнатъ майчиния си езикъ, ще следятъ книжнината на своя народъ, ще се стремятъ да мислятъ, пишатъ и говорятъ правилно. Но — идеалътъ трѣбва да бжде — художественъ слогъ, художественъ изразъ. Отъ тридесетъ души въ една паралелка може да не излѣзе ни единъ поетъ, ни единъ стилистъ: не е тамъ работата. Сложете колкото се може по-високо искане, за да получите поне сръдно задоволителенъ плодъ. Детето и юношата трѣбва, вѣнъ отъ това, да се приучатъ да разбиратъ художественитѣ творби. Езиковитѣ упражнения могатъ въ тоя случай да бждатъ незамѣнима помощъ. Да отиде учителътъ въ книжарницата, да купи тридесетъ илюстрирани карти, на които е изобразена въ черна репродукция „Тайната вечеря“ отъ Леонардо да Винче, и една репродукция въ по-голѣмъ форматъ, ако е възможно — цвѣтна. Да раздаде картичкитѣ на ученицитѣ, а голѣмата репродукция да закачи на таблата и да обясни съ нѣколко думи сюжета на картината, да се спре върху формалнитѣ ѝ достоинства, върху колорита, композицията, облѣклото, разположението на фигуритѣ и т. н. Сетне да накара ученицитѣ да изложатъ въ една домашна или класна работа своето схващане за

картината. Неговата главна целъ въ тоя случай ще бжде — да подбуди ученицитѣ сами да се добератъ до мисълта на художника, до идеята на картината. Следъ като децата представятъ своитѣ работи, сигурно ще стане потрѣбно — самъ той да имъ обясни, де се крие тая замисълъ, каква е идеята на Леонардо. Тогава той ще привлѣче вниманието имъ върху лицата, изразитѣ и положенията на апостолитѣ: какъвъ типъ носи всѣки отъ тѣхъ, какъвъ характеръ издава съ чъртитѣ си, какъ е погледналъ къмъ Христа, какво душевно вълнение поличава у него въ тоя мигъ. Тогава негли тайната на великата творба ще се открие за младитѣ зрители. Въ лицето на тия двадесетъ апостоли, събрани въ късна вечеръ около своя Учителъ въ празнично наредената горница, художникътъ е изобразилъ **цѣлото човѣчество**. Тамъ сж представителитѣ на всички стѣпала отъ човѣшкия развой, като се почне отъ завистливия сребролюбецъ, който държи кесията съ проклетитѣ сребърници, па се мине презъ Тома скептика, горещия, но маловѣренъ Петъръ, или несдържания Яковъ, и се стигне до женствения Иоанъ, чиято душа е само обичъ и мистично прозрение. Това се вижда по лицата и положенията имъ. Всички тѣ сж се събрали около Оногова, който е Пжтътъ, Истината и Животътъ, за да разбератъ истината, самата истина. Защото художникътъ е изобразилъ мига, когато Иисусъ казва: „Истина, истина ви казвамъ, че тая нощъ единъ отъ васъ ще ме предаде“ — и тѣ се питатъ, кой ли ще да е предателтъ.

Съ тоя едничъкъ случай, разбира се, не трѣбва да се свърши. Анализътъ на художествени творби е умѣстенъ презъ време на цѣлото обучение. То се знае, че въ основното училище трѣбва да се работи съ досущъ прости картини и гравюри (но винаги художествени, работа на майсторъ) а по-нататъкъ да се пристѣпи къмъ по-сложни като се не забравятъ и творбитѣ на нашето изкуство: тия на Вешинъ, Мърквичка, Ан. Митовъ, Ив. Лазаровъ, Ник. Петровъ, Б. Деневъ, Ст. Ивановъ, К. Щъркеловъ, Н. Мариновъ и др. Нѣкои отъ тѣхъ съществуватъ дори въ цвѣтни, а други—въ черни репродукции. Добри случи за такова вживѣване въ художественитѣ творби сж посещенията на изложби и музеи. Учителътъ ще остави своитѣ ученици да разгледатъ най-напредъ сами изложеното, па сетне ще имъ обясни, що е искалъ да изобрази художникътъ, какво е искалъ да каже съ него и, главно, съ какви средства е предалъ замисленото, като имъ привлѣче вниманието върху най-характернитѣ особности на всѣки художникъ (рисунка, колоритъ, форма, композиция и т. н.). Обясненията, естествено, не трѣбва да носятъ общъ характеръ, а да бждатъ нагледни. Да се посочи въ дадена картина, какъ е изобразена формата, кои цвѣтове си хармониратъ едни съ други, до какви отсѣнки стигатъ багритѣ, какъ си служи художникътъ съ свѣтлосѣнкитѣ, постига ли пространствена дълбочина или не, какъ разполага фигуритѣ и предметитѣ, какъ уравновесява линиитѣ и петната и други подобни. Въ такива случаи на децата може да се обясни и разликата

между художественитѣ родове (живопись, декоративно изкуство, графика, скулптура) както и между тѣхнитѣ видове (у скулптурата: барелефѣ, статуя, глава, група, хорелефѣ; у живописѣта: портретѣ, пейзажѣ, мъртва природа, цвѣтя, вжтрешность, картина; у графиката: скица, рисунка, гравюра, винетка, иллюстрация и т. н.). Умѣсно е, когато се падне случай, да имѣ се поговори и по особнитѣ искания, що предлага всѣки отъ тия родове и видове. Живописѣта, да речемѣ настоява за пластично изображение, което да създава измама на триизмѣрность, а графиката и декоративното изкуство — напротивѣ—запазватѣ плоския двуизмѣренѣ характерѣ на повърхнината, затова се не стремятъ къмѣ живость и пластичность. Пейзажѣтъ се сили да предаде предметитѣ, окръжени отъ свѣтлина и въздухѣ, а портретѣтъ — напротивѣ—отправя своето внимание къмѣ вжтрешния животѣ на човѣка, при което се стреми да го изобрази въ най-характерния за него мигѣ.

Следѣ като отбележихѣ на кжсо художественитѣ средства, ще мина къмѣ художественитѣ похвати. Тукѣ вече изкуството опредѣля само израза, безѣ да засѣга съдържанието. Целѣта на художествения похватѣ е да даде теоритичното или опитно знание не само въ възприемливѣ, а и въ примамаващѣ привлѣкателенѣ видѣ, за да се усвои то по-лесно. По своето естество тоя похватѣ се стреми къмѣ нагледность и живость. Каквото и да се преподава на ученика, то трѣбва да му се предложи тѣй, че да пробуди у него колкото се може по-разнородни възприятия, сиречѣ — да обвър-

же къмъ дейность по възможность повече сътива прѣко или косвено, като даде сила и власть на въображението. Иначе преподаденото си остава простъ урокъ, учебно градиво, което трѣбва по необходимость да се зазубрюва : то не привлича съ нищо ученика; напротивъ — досажда му.

Такава работа, естествено, се не изчерпва съ тѣй нареченото нагледно обучение. Когато се преподава естествена история, не е доста да се посочи растението или животното изобразено на картина, препарирано или дори живо : това е все още външенъ похватъ, който може да привлѣче само любопитството на ученика ; неговото внимание скоро ще се измори и той, щомъ разгледа модела, ще престане да чува, що говори учительтъ. Въпросътъ е другаде : преподавательтъ да избере такъвъ изразъ за своя урокъ, че самитѣ му думи да приковаватъ вниманието на ученика, като предлагатъ неуморно на неговото съзнание все по-нови и по-нови образи, като будятъ у него спомени за нѣща видени, чути и преживени, като му разкриватъ нови, любопитни области— и му съобщаватъ знания за досущъ нови нѣща и сщества. Въ тоя случай учительтъ наистина твори: той е и поетъ, и актьоръ, и разказвачъ, и философъ, и ученъ. Неговата нагледна речъ, пълна съ сравнения, изтъква предъ ученицитѣ живо, съ изразителна образность онова, за което е дума. То изпжква предъ тѣхъ пластично, окръжлено въ своитѣ главни чърти отъ проститѣ, пестеливо употребени движения, отъ погледа, отъ израза на лицето. Тѣй като преподавательтъ не дава храна само на слу-

ха, а и на зрението, па косвено и на другитѣ сѣтива (като буди представи и спомени), той ка-ра въображението на ученицитѣ да работи непре-кжснато — и тѣ чакъ до края на часа следятъ не-уморно разказа, тъй като въображението на де-цата се никога не изморява. За да се закржгли художествеността на такава речъ, нужно е учи-тельтъ да си служи съ чистъ и изисканъ езикъ, да подбира думи, които будятъ сѣтивни пред-стави, да прибѣгва къмъ образи и сполучливи сра-внения, а дете трѣбва да обяснява по-отвлѣчени-тѣ положения и съ обилни примери.

Разбира се, всичко това трѣбва да си върви простичко и непринудено. Не само неумѣстни, а досущъ вредни сж въ тоя случай декламациитѣ, реторичнитѣ изстжпления и необузданитѣ движе-ния, които напомнятъ учителя у Гогольовия „Ревизоръ“: оня сжщия, който — възхитенъ отъ ве-личието на Александра Македонски — чупѣлъ столо-ветѣ о пода на класната стая. Увлѣкателната и жива речъ, дори при неизбѣжния понѣкога патосъ, ви-наги тече леко и естествено, затрогва, приковава вниманието, унася ученика и го кара да забрави всичко. Престореното увличане, което избива въ ефтини риторични ефекти — напротивъ — отведнажъ поличава и отблѣсква като нѣщо враждебно. Де-тетото и юношата сж, въ сжщностъ, много хитри сж-щества — и тѣхъ не можешъ лесно прода-де и скоро се досѣщатъ. Но, ако учительтъ се искрено вживѣе въ предмета, ако вижда самъ ясно и живо онова, за което говори, той — при по-сърѣдоточена работа — ще смогне да го

претвори въ образи, като пази навсѣкжде по-трѣбната мѣрка. Съ такъвъ похватъ и най-сухитѣ уроци могатъ се превърна въ любопитенъ разказъ за нѣщо много важно.

Нѣкои може да попитатъ, отъ кжде да по-черпятъ образци за такова излагане. Понеже учительтъ (все едно, въ какво училище преподава) е популяризаторъ на научния опитъ и на ония положения, които науката смѣта за истини, негови учители въ тая областъ ще бждатъ, най-добритѣ популяризатори на науката. Отъ тѣхъ именно той ще черпи примери. Доста е да прочетемъ: „Любовта въ природата“ отъ Бьолше, „Тайната на Битието“ отъ Густавсона, „Разкази изъ царството на животнитѣ“ отъ Рубакина, „Средство за защита у животнитѣ“ отъ Кено, „Живота на животнитѣ“ отъ Брема, „Живота на растението“ отъ Тимирязева, „Чудесата на растителния свѣтъ“ отъ Медвѣдева или „Живота на растенията“ отъ Фигье, за да видимъ, колко достъпно, живо, нагледно и поетично може да се изложатъ въпроситѣ отъ областта на зоологията и ботаниката. Оня, който дири образци по география и етнография, ще ги намери у хубавитѣ очерци на Сергей Меча („Австралия и Тасмания“, „Алпитѣ“, „Гренландия“, „Кавказъ“, „Палестина и Арабия“, „Сахара и Нилъ“, „Срѣдна Азия“ и др.) У пжтописитѣ на Вамбери, Сенкевича, Свенъ Хедина, Пжевалски. Серпа Пинто („Въ сърдцето на Африка“), Станлей, Елисеева („Въ дѣвственитѣ лѣсове“, „Изъ царството на тропичнитѣ страни“), както и въ книгитѣ на Реклю („Земята“, „Живота на ескимоситѣ и

алеутитѣ“ и др.) и въ „Илюстрирана географ. христоматия“ отъ Воронежски. По геология и палентология никоя книга не надминава „Измрѣлитѣ чудовища“ на Гъочинсона, дето предисторичнитѣ епохи сж възсъздадени съ чудно изящество, но не трѣбва да се забравятъ и книгитѣ на Бьолше („Допотопнитѣ чудовища“, „Краятъ на свѣта“) и Пуше („Живота на земята“) и Рихтеръ („Борбата между огъня и водата“). По космография и математична география всѣки ще се досѣти самъ да потърси великолепитѣ „Астрономични седѣнки“ отъ Клайна, „Небесни свѣтила“ отъ Митчелъ, „Произходъ на свѣтоветѣ“ отъ Майеръ и особено пълнитѣ съ поѣзия Фламарионови изложения: „Популярна астрономия“, „Звездитѣ и небеснитѣ чудноватости“, „Астрономия за жени“, „Що е небе“ „Многочислеността на населенитѣ небесни свѣтове“ и др. Па и по оня клонъ отъ математиката, който минава за най-сухъ—алгебрата—, има образцови популяризации: такава е „Веселата математика“ отъ В. Битнера, дето и аритметика, и геометрия, и алгебра, и тригонометрия (дори съ омразнитѣ формули) сж изложени толкова увлѣкателно, че човѣкъ прочита книгата като романъ и само следъ единъ прочитъ разбира всичко онова, чиято недостжпна отвлѣченостъ го е плашила до тогава; тамъ всичко е дадено въ игри и забави, въ любопитни примери, въ достжпни всѣкому правилца. Ако се обърнемъ къмъ физиката и химията, доста е да разгърнемъ „Магиитѣ на науката“ за да видимъ, колко любопитно може да се изложатъ и най-труднитѣ опити, какъ всѣко дете може съ

подръжни средства да си направи самó и електрическа машина, и електромагнитъ, и електроскопъ и какво ли не. Полезни сж още книгитъ на Рубакина („Великитъ и страшни явления на природата“, „Приключения на два парахода“ и др.), Ами Бленъ („Разкази за водата“), Тиндаля („Топлина и студъ“) и др. Колкото за историята, тамъ образцитъ сж много повече. Преди всичко, не сж малко историчнитъ разкази, повести и романи, на които би трѣбвало да се гледа като на пръвъ изворъ за такива примери. Тукъ спадатъ работитъ на Сенкевича, Абаза („Героически разкази“), Булверъ Литона, Хатгарда, Флобера, Еберса и др. Сетне идатъ исторични и биографични очерци съ общодостъпно изложение, като „Мжченици на науката“ отъ Тисандие, „Панорама на вѣковетъ“ отъ Вебера, Плутарховитъ животописи, Карлайловитъ „Херои и хероично въ историята“, Кудрявски („Какъ сж живѣли хората въ старо време“), Кампе („Откритието на Америка“), Сиссева („Актея“), Блокъ („Майкитъ на великитъ люде“), Гримъ („Братята Гракхи“), Лангъ („Златното руно“), Швабъ („Предания на класич. древность“).

Може да ми се забележи, че повечето отъ споменатитъ книги съдържатъ учебно градиво, което се минава въ прогимназията и, главно, въ гимназията. Все пакъ, нѣкои отъ тѣхъ биха могли да дадатъ и на основния учителъ примери. Но ако тѣ му се видятъ непригодни, има други, които би можалъ да използува. По вѣроучение, за примеръ, едва ли ще се намери по-хубава книга отъ „Христось“ на Проф. Вагнеръ (Коть-Мурлика),

дето поетичните образи, прочувствованиятъ благоговѣенъ тонъ и опростениятъ езикъ се сливатъ въ висока художествена форма. По естествено обучение може да се намерятъ хубави примери у Сетонъ - Томсоновитѣ разкази изъ живота на животнитѣ и въ книгитѣ на Маминъ-Сиберякъ, Авенариусъ, Богдановъ и др. А когато дойде редъ да се опознаятъ децата съ проститѣ физически явления — и въ основното училище, както и въ прогимназията, може да се използватъ подвижнитѣ модели „Матадоръ“. Тѣ сж нѣмски специалитетъ, но се намиратъ и въ България. Особността имъ състои въ това, че докато децата си играятъ съ тѣхъ, като се стремятъ да получатъ чрезъ сглобяване на дъсчици, телчета, колеленца и канапи даденъ моделъ, тѣ се научаватъ не само да построяватъ, а и да си служатъ съ построеното. По тоя начинъ, съ помощта на най-прости средства детето може да сглоби количка, кжщя, скрипци, електрофоръ, електрическа машина, телефонъ, цепелинъ, параходъ, подводница, дори и кинематографъ. Редомъ съ голѣмото удоволствие, що изпитва детето, когато построява само тия машини, иде съвсемъ незабелезано и поуката: то научва веднажъ за винаги тѣхния строежъ, привежда ги въ движение, спира ги, сетне ги разглобява, за да получи нѣщо друго. Тѣй работятъ у него и разждѣкътъ и въображението, и чувството, за да се създаде нѣщо целесъобразно и разумно, което радва детето и приучва неговата воля да работи планомѣрно. Естествено, въ тая работа детето ще има за ржководникъ своя учителъ, но въ

на обичь: той раздава себе си на другитѣ. Тѣй трѣбва да твори—тѣй **твори** и учителътъ. Детето чувствува, дали го обичашъ. То вижда, кой го обича, и се тегли къмъ него, Това сж знаели голѣмитѣ учители: тамъ е тайната на тѣхния успехъ. И днесъ още тая тайна е действителна; и днесъ тя дава плодове. Детето е готово да трѣгне натамъ, наждето го зове учителътъ, стига да види, че той го обича, че обича и онова, за което му говори, което препедава, че обича живота въ най-значителното у него; а детето ще разбере това, ако почувствува, че оня, който е за него въплъщение на истината, самъ искрено вѣрва въ тая истина, и се мъчи да му я предаде живо и убедително. Следъ време това дете ще стане юноша, а сетне мъжъ. И, ако още отъ крѣхката си възраст то е усвоило почитьта къмъ истината, ако се е сродило духомъ съ хубавото, ако е наситило душата си съ ведритѣ струи на изкуството, неговиятъ духовенъ взоръ ще остане бистъръ, далековиденъ и сигуренъ. То сжщо тѣй, когато стигне възрастята на своя учителъ и се изправи като другаръ до побелѣлия си наставникъ, ще обича живота въ най-значителното у него; то ще знае, че има нѣщо трайно и вѣчно задъ проявитѣ,—и нѣщо духовно, за което заслужва да се мисли, да се живѣе, да се работи. И тогава негли нему ще се открие великата тайна, която дебне въ своята дейность художникътъ; тогава ще се завърши дѣлото, наченато въ ония свѣжи и свѣтли дни, когато на дѣсчения чинъ детето е прѣвъ пжтъ потрѣпнало предъ откровението на нѣщо велико, за което е мълвѣла приказката на неговия учителъ.

Доставя се отъ Дружеството на клас-
нитѣ учители въ Пловдивъ.

Цена 5 лева.